

Ks. Andrzej Piowar

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

e-mail: andpiw@gazeta.pl

8 (2015) 2 ISSN 1689-5150

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/BPTh.2015.013>

Apozycja tytułów chrystologicznych i imienia „Jezus”

The apposition of Christological titles and the name “Jesus”

Streszczenie. Artykuł zwraca uwagę na poprawne rozumienie tytułów chrystologicznych, które używane są w apozycji do imienia ‘Jezus’ z punktu widzenia składni języka greckiego i teologii Nowego Testamentu. Najpierw autor przedstawił i omówił zjawisko apozycji w języku greckim. Następnie, na tej podstawie, wyjaśnił w jaki sposób poprawnie powinniśmy rozumieć i interpretować wybrane tytuły chrystologiczne (Chrystus, Pan, Syn Boży i Zbawiciel), które znajdują się w apozycji do imienia ‘Jezus’. Przeprowadzona w artykule analiza wykazała, że apozycja była podstawowym i najprostszym elementem chrystologii pierwotnego Kościoła. Wydaje się ponadto, że autorzy Nowego Testamentu wprowadzili do języka greckiego apozycje złożone (np. Zbawca, Pan nasz, Jezus, Chrystus; por. Flp 3,20).

Abstract. The article pays attention to the correct understanding of the Christological titles used in apposition to the name “Jesus” from the point of view of Greek syntax and the theology of the New Testament. First, the author discusses the phenomenon of apposition in the Greek language. On its basis he subsequently explains how to properly understand and interpret selected Christological titles (such as Christ, Lord, Son of God and Saviour), which are used in apposition to the name “Jesus”. This analysis leads to the conclusion that apposition was the most basic and simple element of the early church’s Christology. What is more, it seems possible that the New Testament might have introduced multiple appositions into the Greek language (e.g. the Saviour, the Lord Jesus Christ, cf. Phil 3:20).

Słowa kluczowe: Jezus; Chrystus; Pan; Syn Boży; Zbawiciel; apozycja.

Keywords: Jesus; Christ; Lord; Son of God; Saviour; apposition.

Na kartach Nowego Testamentu wielokrotnie jest mowa o Jezusie. Fakt ten nie dziwi, ponieważ jest On głównym bohaterem czterech ewangelii i fundamentem wiary rodzącego się Kościoła (por. 1 Kor 3,11; Ef 2,20). Często spotykamy rozbudowane określenia odnoszące się do Jezusa, np. Pan Jezus (κύριος Ἰησοῦς¹), Jezus Chrystus (Ἰησοῦς Χριστός²) czy Pan Jezus Chrystus (κύριος Ἰησοῦς Χριστός³)⁴. Tak bardzo się do nich przyzwyczailiśmy, że nie zwracamy uwagi na ich głębię teologiczną. Poprzez analogię do dzisiejszego sposobu wyrażania się i odnoszenia do innych osób istnieje niebezpieczeństwo odczytywania ich w sensie grzecznościowego określenia Jezusa (pan Jezus), podobnie jak mówimy „pan Jan”. Zaś gdy jest mowa o Jezusie Chrystusie, możemy mieć wrażenie, że mamy do czynienia z imieniem i nazwiskiem Syna Maryi (analogicznie do Jan Kowalski)⁵. Powyższe odczytywanie określeń dotyczących Jezusa jest mylne, ponieważ, po pierwsze, nie uwzględnia składni języka greckiego, a ściślej mówiąc apozycji rzeczowników, z którą mamy do czynienia we wcześniejszych cytowanych syntagmach odnoszących się do Jezusa. Po wtóre, lekceważy ono głębię teologiczną zawartą w tytułach chrystologicznych. To powoduje, że błędnie odczytujemy je i tracimy ich wymowę teologiczną. Niniejszy problem składniowo-teologiczny, rzutujący bezpośrednio na chrystologię Nowego Testamentu i całą jego teologię, jest poważny i głęboki, albowiem na ogół (w zdecydowanej większości) nie zwracają na niego uwagę ani komentarze biblijne, ani inne opracowania egzegetyczno-teologiczne.

¹ Syntagma κύριος Ἰησοῦς pojawia się 44 razy (zob. Mk 16,19; Łk 24,3; Dz 1,21; 4,33; 7,59; 8,16; 11,20; 15,11; 16,31; 19,5.13.17; 20,21.24.35; 21,13; Rz 10,9; 14,14; 16,20; 1 Kor 5,4.4; 11,23; 12,3; 16,23; 2 Kor 1,14; 4,14; 11,31; Ef 1,15; Flp 2,19; Kol 3,17; 1 Tes 2,15.19; 3,11.13; 4,1.2; 2 Tes 1,7.8.12; 2,8; Flm 5; Hbr 13,20; Ap 22,20.21).

² Określenie to spotykamy 74 razy na kartach Nowego Testamentu (zob. Mt 1,18; Mk 1,1; J 1,1; 17,3; Dz 2,38; 3,6; 4,10; 8,12.16; 9,34; 10,36.48; 11,17; 16,18; 28,31; Rz 1,4.6.8; 3,22; 5,15.17.21; 7,25; 13,14; 15,30; 16,25.27; 1 Kor 1,2.7.8; 2,2; 3,11; 2 Kor 4,6; 13,5; Ga 1,1.12; 2,16; 3,1.22; Ef 1,5; Flp 1,1.19; 2,21; 2Tm 2,8; Tt 1,1; 3,6; Hbr 10,10; 13,8.21; 1 P 1,1.2.3.3.7.13; 2,5; 3,21; 4,11; 2 P 1,1.1; 1J 1,3; 2,1; 3,23; 4,2; 5,6.20; 2J 1,3.7; Jud 1.1.25; Ap 1,1.2.5).

³ Zwrot ten występuje 61 razy (zob. Dz 11,17; 15,26; 28,31; Rz 1,7; 5,1.11; 13,14; 15,6.30; 1 Kor 1,2.3.7.8.10; 6,11; 8,6; 15,57; 2 Kor 1,2.3; 8,9; 13,13; Ga 1,3; 6,14.18; Ef 1,2.3.17; 5,20; 6,23.24; Flp 1,2; 2,11; 3,20; 4,23; Kol 1,3; 1 Tes 1,1.3; 5,9.23.28; 2 Tes 1,1.2.12; 2,1.14.16; 3,6.12.18; 1 Tm 6,3.14; Flm 3.25; Jk 1,1; 2,1; 1 P 1,3; 2 P 1,8.14.16; Jud 4.17.21).

⁴ „Cały Nowy Testament jest pełen tytułów dawanych Jezusowi. I jest to całkiem naturalne: był On dla świadków Jego życia kimś tak niezwykłym, że określenie Go szczególnymi tytułami stawało się wręcz koniecznością. Tak powstały tytuły przekazane przez synoptyków, tytuły, które zrodziły się jeszcze za ziemskiego życia Jezusa” (T. Horak, *Imię ‘Jezus’*, s. 119).

⁵ Zob. M.J. Cieślak, *Wyznanie – ‘Jezus jest Panem’*, s. 27.

W niniejszym artykule zwrócimy uwagę na zjawisko apozycji imienia ‘Jezus’ i tytułów chrystologicznych oraz podamy ich właściwą interpretację. Na początku zostanie przedstawione i omówione zjawisko samej apozycji w składni języka greckiego, które będzie podstawą do dalszych naszych analiz. Następnie przedstawimy jego zastosowanie w tytułach chrystologicznych Nowego Testamentu oraz jego poprawne rozumienie. Oczywiście celem artykułu nie jest omówienie wszystkich istniejących w Nowym Testamencie apozycji zawierających imię ‘Jezus’, chodzi nam jedynie o zwrócenie uwagi na istotę tego zjawiska składniowego i właściwe (poprawne) rozumienie go.

1. Apozycja rzeczowników w języku greckim

Zjawisko to dotyczy dwóch rzeczowników, które prawie zawsze (jednak zdarzają się wyjątki) stoją obok siebie i są w tej samej liczbie i przypadku⁶. Na ogół posiadają także ten sam rodzaj gramatyczny, choć nie jest to wymóg konieczny (może się zdarzyć, że posiadają one różne rodzaje). Stojące obok siebie i tworzące apozycję rzeczowniki należy odczytywać w ten sposób, że drugi z nich podaje dodatkowe określenie odnoszące się do pierwszego lub go bliżej określa⁷. Upraszczając, możemy powiedzieć, że gdy znajdują się one w nominatiwie, to tworzą orzeczenie imienne, w którym elipsie (wyrzutni) uległo orzeczenie (ἔστιν). Np. w Dz 25,13 czytamy: Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησαν εἰς Καισάρειαν („Gdy minęło kilka dni, Agrypa – król i Berenike przybyli do Cezarei”). Imię własne Agrypa pojawia się w tym zdaniu po raz pierwszy w księdze Dziejów Apostolskich. Autor dodał do

⁶ Bardzo rzadko zdarza się, że oba rzeczowniki są w różnych przypadkach (zob. R.A. Young, *Intermediate New Testament Greek*, s. 12; D.B. Wallace, *Greek Grammar*, s. 62). Oddzielną kategorią składniową jest tzw. *genetivus appositionis*. Pełni on funkcję drugiego rzeczownika w apozycji, jednak jest zawsze w genetiwie (zob. F. Blass, A. Debruner, *Grammatica del Greco del Nuovo Testamento*, §167.2; Young, *Intermediate New Testament Greek*, s. 39–40; Wallace, *Greek Grammar*, s. 95–100; M. Zerwick, *Il Greco del Nuovo Testamento*, §45–46).

⁷ R.A. Young w następujący sposób definiuje apozycję dwóch rzeczowników znajdujących się w mianowniku: „Apposition occurs when one nominal is followed by another that explains or identifies the first one by giving more specific information” (R.A. Young, *Intermediate New Testament Greek*, s. 12). „An appositive is a noun added to another noun or to a pronoun to describe or define it” (H.W. Smyth, *Greek Grammar*, §916). Por. N. Basile, *Sintassi storica del greco antico*, s. 44–46; W.W. Goodwin, *Greek Grammar*, §911; N. Turner, *A Grammar of New Testament Greek*, s. 206; D.B. Wallace, *Greek Grammar*, s. 48–49.70–71.152–153.198–199.

tego imienia rzeczownik 'król' (ὁ βασιλεύς), aby wyjaśnić czytelnikom nieznaną realią Palestyny tamtych czasów, kim był Agrypa, czyli jaką rolę pełnił w ówczesnym społeczeństwie. Inny przykład apozycji zawiera Rz 1,1: Παῦλος δούλος Χριστοῦ Ἰησοῦ κλητὸς ἀπόστολος ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ („Paweł – sługa Jezusa Chrystusa, powołany apostoł, przeznaczony dla dobrej nowiny/ewangelii Boga”). W tym wersecie możemy dopatrzeć się dwóch apozycji w odniesieniu do imienia Pawła. Po pierwsze, Apostoł określa się jako „sługa Jezusa Chrystusa”, po wtóre jako „powołany apostoł, który został przeznaczony do głoszenia Ewangelii”. Każde z tych określeń mówi czytelnikowi coś o Pawle, ukazując jego godność i zadanie. W 1 J 2,1 znajdujemy apozycję w akusatiwie: καὶ ἐάν τις ἀμάρτη παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον („Jeśliby ktoś zgrzeszył, orędownika/rzecznika/pocieszyciela mamy u Ojca – Jezusa Chrystusa sprawiedliwego”). Autor wyjaśnił czytelnikom, kim jest ów orędownik/rzecznik/pocieszyciel. Jest nim Jezus Chrystus, którego określa jako sprawiedliwego. Przykład ten wskazuje nam, że rzeczownik znajdujący się w apozycji do drugiego rzeczownika, niekoniecznie musi znajdować się tuż obok niego. Może być od niego oddalony ze względów składniowych lub retorycznych. W Łk 1,47b rzeczowniki tworzące apozycję są wyrażone w datiwie ze względu na przyimek ἐπί: καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτήρῳ μου („i weseli się duch mój z powodu Boga – Zbawcy mego”). Maryja określa Boga jako Jej Zbawcę („w Bogu, który jest moim Zbawcą”). W J 2,21 rzeczowniki tworzące apozycję znajdują się w genetiwie: ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ („On zaś mówił o świątyni – ciele swoim [o świątyni, która jest ciałem Jego]”). Jezus, mówiąc o świątyni, nie myślał o świątyni Heroda, lecz o własnym ciele.

Z definicji apozycji i powyższych przykładów wynika jasno, w jaki sposób powinniśmy rozumieć i poprawnie tłumaczyć rzeczownik (B) znajdujący się w apozycji do drugiego (A). Skoro określa on, dopowiada lub dodaje jakąś istotną informację o pierwszym, to powinniśmy tłumaczyć go w następujący sposób w stosunku do pierwszego: A jest B⁸, A to znaczy B; A, czyli B; A, który jest B. Apozycję możemy wyrazić także poprzez odpowiednie zapisanie przy pomocy znaków relacji istniejącej pomiędzy rzeczownikami: A – B, gdzie za pomocą myślnika dodajemy nowe określenie do A lub A (B), gdy w nawiasie zapisujemy wyjaśnienie lub nową informację dotyczącą A.

---

⁸ P.R. Gryziec, odwołując się do P. Trummera, twierdzi, że drugi rzeczownik jest orzecznikiem w stosunku do pierwszego (zob. P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 8).

2. Jezus – imię własne

Jezus jest imieniem własnym Syna Maryi, którego zrodziła Ona za sprawą Ducha Świętego⁹. Jednoznacznie wskazuje na to Łk 1,31 („Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus”)¹⁰ oraz Łk 2,21 („Gdy nadszedł dzień ósmy i należało obrzezać Dziecię, nadano Mu imię Jezus, którym Je nazwał anioł, zanim się poczęło w łonie [Matki]”)¹¹. Potwierdza to również Mt 1,21 („Porodzi Syna, któremu nadasz imię Jezus”)¹², Mt 1,25 („[...]”, aż porodziła Syna, któremu nadano imię Jezus”)¹³ oraz niewidomy od urodzenia, którego Jezus uzdrowił, określając Go jako „człowiek zwany Jezusem” (J 9,11). W kulturze żydowskiej, podobnie jak wśród wszystkich ludów starożytnego Bliskiego Wschodu, imię określało istotę osoby lub rzeczy, odsłaniało jej charakter i przeznaczenie tego, kto je nosił¹⁴. Ἰησοῦς jest grecką formą hebrajskiego *yēšū‘a* (co tłumaczymy jako „Jahwe jest zbawieniem”; por. Mt 1,21¹⁵). Aż do II w. po Chr. imię to było bardzo powszechne wśród dzieci żydowskich¹⁶. Począwszy od tego czasu, zaczęło jednak zanikać¹⁷.

Żydzi używali jedynie imion, nie posiadali nazwisk. Gdy chcieli określić bliżej jakąś osobę lub sprecyzować, o którą z osób noszących to samo imię im chodziło, dodawali imię jej ojca. Na kartach Nowego Testamentu Jezusa określa się jako syna Józefa (por. Łk 3,23; 4,22; J 6,42) lub Maryi (zdecydowanie rzadziej; por. Mk 6,3). J 1,45 mówi o Jezusie jako synu Józefa, ale – aby nie było

⁹ Zob. T. Horak, *Imię ‘Jezus’*, s. 123–125; X. Léon-Dufour, *Jezus Chrystus*, s. 347; B.F. Meyer, *Jesus (Person)*, s. 773; A. Paciorek, *Jezus z Nazaretu*, s. 125; K.H. Rengstorf, *Ἰησοῦς*, s. 330.

¹⁰ Zob. F. Grygiel, *Ewangelia według św. Łukasza*, s. 89.

¹¹ Zob. F. Grygiel, *Ewangelia według św. Łukasza*, s. 108; F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza*, s. 179.

¹² Zob. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 80; A. Paciorek, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 94.

¹³ Zob. J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 82.

¹⁴ Zob. A. Paciorek, *Jezus z Nazaretu*, s. 125; R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, s. 53–54.

¹⁵ Zob. W. Foerster, *Ἰησοῦς*, s. 289–290; J. Homerski, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 80; J.P. Meier, *Jezus*, s. 2039; B.F. Meyer, „Jesus (Person)”, s. 773; F. Mickiewicz, *Ewangelia według świętego Łukasza*, s. 114; A. Paciorek, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 94; Tenże, *Jezus z Nazaretu*, s. 125; K.H. Rengstorf, *Ἰησοῦς*, s. 330–332.

¹⁶ Zob. B.F. Meier, *Jezus*, s. 2039.

¹⁷ Zob. W. Foerster, *Ἰησοῦς*, s. 285–286; K.H. Rengstorf, *Ἰησοῦς*, s. 331–332.

jakiegokolwiek wątpliwości o kogo chodzi – dodaje miejsce zamieszkania Jego ojca („[...] Jezusa, syna Józefa z Nazaretu”).

Innym sposobem dokładniejszego sprecyzowania osoby, o której mówiono, było dodanie do jej imienia określenia odnoszącego się do jej pochodzenia (np. Natanael z Kany Galilejskiej – zob. J 21,2 lub Maria Magdalena – tzn. Maria z Magdali; por. Mt 15,39 [aparatus krytyczny]¹⁸). Zgodnie z tą regułą Jezusa nazywano Nazarejczykiem (Ναζωραῖος; por. Mt 2,23; 26,29.71; Łk 18,37; J 18,5.7; 19,19; Dz 2,22; 3,6; 4,10; 6,14; 22,8; 26,9 lub Ναζαρηνός; por. Mk 1,24; 10,47; 14,67; 16,6; Łk 4,34; 24,19)¹⁹ lub określano Go jako osobę pochodzącą z Nazaretu (ἀπὸ Ναζαρέθ τῆς Γαλιλαίας; por. Mt 21,11; Mk 1,9; Dz 10,38)²⁰ galilejskiego (*genetivus hebraicus*) lub leżącego w Galilei (*genetivus partitivus*). Tylko w Mt 26,69 Jezus został określony jako Galilejczyk (Ἰησοῦ τοῦ Γαλιλαίου).

3. Wybrane tytuły chrystologiczne, które występują w apozycji do imienia Jezus²¹

Jezus jest imieniem własnym Syna Maryi. Możemy powiedzieć, że podkreśla ono Jego ludzki charakter. Autorzy natchnieni, używając go, mówili o Jezusie jako człowieku. Imię to bowiem odnosi się do konkretnej osoby, indywidualizując ją. Piszący Nowy Testament do imienia Jezus dodawali określenia, które wyrażały ich wiarę w Jego bóstwo i podkreślały Jego posłannictwo²². Egzegeza i teologia określają je jako tytuły chrystologiczne²³ (raczej powinniśmy mówić

¹⁸ Zob. *A Greek-English Lexicon*, s. 484; R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski*, s. 373.

¹⁹ Zob. K.H. Rengstorf, *Ναζαρηνός*, s. 332–334.

²⁰ Zob. W. Foerster, *Ἰησοῦς*, s. 287–288; A. Paciorek, *Ewangelia według św. Mateusza*, s. 125.

²¹ W dalszej części artykułu, dla ułatwienia naszych rozważań, które mają na celu poprawne zrozumienie apozycji, będziemy podawali syntagmy zawierające apozycję tytułów chrystologicznych do imienia ‘Jezus’ w formie podstawowej, tzn. wyrażonej za pomocą mianowników, a nie w formie, w jakiej występują dosłownie w danym tekście biblijnym.

²² „L’esperienza di fede cristologica delle prime comunità cristiane si condensa in alcuni titoli che rappresentano dei percorsi privilegiati e concordi rispetto ad altre formulazioni caratteristiche di particolari tradizioni o determinati ambienti cristiani” (R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 614–615). „Nowy Testament wypowiada wiarę w życie, czyny i osobę Jezusa w nazwach wyrażających godność i majestat” (K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. II, s. 194).

²³ ‘Tytuł chrystologiczny’ to określenie bardzo często używane w teologii, a zwłaszcza w teologii biblijnej. Jednak nie podano do tej pory jednolitej i precyzyjnej definicji tegoż

o tytułach jezuologicznych, ponieważ słowo chrystologiczne zawiera już w sobie jeden z najważniejszych tytułów przypisywanych Jezusowi – Chrystus). W niniejszym paragrafie wymienimy te spośród tytułów chrystologicznych (tym utartym w teologii określeniem będziemy posługiwali się w dalszej części artykułu, aby nie wprowadzać zamieszania dotyczącego powszechnie przyjętej terminologii), które z jednej strony najczęściej pojawiają się na kartach Nowego Testamentu, z drugiej zaś wyrażają najważniejsze prawdy teologiczne odnoszące się do osoby Jezusa. Nie chodzi nam o omówienie wszystkich tytułów chrystologicznych²⁴, lecz jedynie o przedstawienie ich znaczenia i poprawnej interpretacji składniowej na podstawie apozycji w stosunku do imienia ‘Jezus’.

3.1. Chrystus

Chrystus (Χριστός²⁵) jest określeniem, które najczęściej jest odnoszone do Jezusa (K. Mielcarek nazywa je „kluczowym terminem dla chrystologii Ewangelii synoptycznych”²⁶)²⁷. Jest to greckie tłumaczenie hebrajskiego *māšîḥa* („namaszczone”, „pomazaniec”)²⁸. Określa więc Jezusa jako zapowiedzianego w Starym Testamencie i wyczekiwanego Mesjasza (por. J 1,41 – εὐρήκαμεν τὸν

---

określenia. Szerokie traktowanie tego pojęcia powoduje, że mnożone są domniemane tytuły chrystologiczne. Na temat opisowej definicji pojęcia ‘tytuł chrystologiczny’ zob. T. Horak, *Imię ‘Jezus’*, s. 120–122. Por. A. Oczachowski, *Tytuł ‘Syn’*, s. 140–141.

²⁴ Zob. M. Brzegowy, *Tytuły chrystologiczne*; M. Czajkowski, *Główne tytuły Jezusa*, s. 11–14; P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 5–30; S. Hareźga, *Tytuły chrystologiczne*, s. 85–96; T. Horak, *Imię ‘Jezus’*, s. 125–130; Tenże, *Tytuły Jezusa*, s. 54–65; J. Kozyra, *Tytuły wyrażające pierwszeństwo Chrystusa*, s. 237–253; H. Langkammer, *Nowotestamentalne tytuły chrystologiczne*, s. 433–444; Tenże, *Obraz Chrystusa Zbawcy*, s. 41–43; Tenże, *U podstaw chrystologii*, s. 29–131; K. Mielcarek, *Chrystologia Ewangelii synoptycznych*, s. 87–128; R. Nakonieczny, *Katechetyczna interpretacja*, s. 134–142; R. Rubinkiewicz, *Chrystus w pierwszych dwóch mowach*, s. 107–124; K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. II, s. 194–239; A. Tronina, *Jezus Chrystus*, k. 1350–1353.

²⁵ Z punktu widzenia etymologicznego jest to przymiotnik odczasownikowy, który był również urzeczownikawiany, stając się samodzielnie funkcjonującym rzeczownikiem. Zob. B. Witherington III, *Chrystus*, s. 107.

²⁶ K. Mielcarek, *Chrystologia Ewangelii synoptycznych*, s. 87.

²⁷ Zob. R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 615; W. Grundmann, *χρίω κτλ.*, 528; B.F. Meyer, *Jesus (Person)*, s. 773; A.P. Tarrech, *Gesù Cristo*, s. 541.

²⁸ Zob. R. Fabris, *Gesù Cristo*, 613.615; P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 8; T. Horak, *Imię ‘Jezus’*, s. 131; K. Mielcarek, *Chrystologia Ewangelii synoptycznych*, s. 87; R. Rubinkiewicz, *Chrystus w pierwszych dwóch mowach*, s. 120; L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana*, s. 407–408; A. Tronina, *Mesjasz*, k. 599.

Μεσσία, ὃ ἐστὶν μεθερμηνευόμενον χριστός [„znaleźliśmy Mesjasza to znaczy Chrystusa”] i J 4,25 – οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος χριστός [„Wiem, że przyjdzie Mesjasz zwany Chrystusem”])²⁹, Syna Dawida³⁰. Tytuł ten stał się tak popularny, że w czasach apostołskich zaczęto go stosować w odniesieniu do Jezusa bez rodzajnika, czyniąc w ten sposób z tego tytułu chrystologicznego imię własne (niejako przydomek Jezusa, zwłaszcza w listach św. Pawła³¹; K. Romaniuk nie zgadza się z twierdzeniem, że w listach Pawłowych Χριστός jest imieniem własnym Jezusa³²)³³. P.-É. Bonnard i P. Grelot stwierdzają, że w czasach apostołskich tytuł ten zaczął stopniowo przybierać treść innych tytułów chrystologicznych, które stosował do siebie Jezus³⁴. Potwierdza to R. Rubinkiewicz, twierdząc, że „określenie ‘Pomazaniec’ nie miało żadnej ustalonej treści. Mogło ono zawierać różne koncepcje teologiczne, które można wyodrębnić jedynie poprzez zbadanie kontekstu, w którym słowo to występuje”³⁵.

Musimy zwrócić uwagę na tekst Mt 1,16, który jednoznacznie wskazuje nam fakt, że określenie ‘Chrystus’ nie było początkowo imieniem własnym Jezusa. Czytamy tam bowiem: „Jakub ojcem Józefa, męża Maryi, z której narodził się Jezus **zwany** Chrystusem (Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος χριστός)”

²⁹ Grecki rzeczownik Μεσσίας występuje jedynie dwa razy w Nowym Testamencie (zob. J 1,41; 4,25).

³⁰ Zob. J. Kudasiewicz, *Teologia Ewangelii synoptycznych*, s. 72; K.H. Rengstorf, *Χριστός*, s. 338; X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, s. 388–389; F. Hesse, *χρίω κτλ.*, s. 496–509.

³¹ Zob. B. Witherington III, *Chrystus*, s. 107.109. „Dla współczesnego człowieka, znającego przynajmniej w zarysach chrześcijaństwo, wyraz ‘Chrystus’ jest po prostu innym imieniem Jezusa z Nazaretu. Tego rodzaju użycie sięga już starożytności chrześcijańskiej, ale nie jest tak jeszcze w Nowym Testamencie, gdzie termin Χριστός, nawet stosowanym bez imienia Ἰησοῦς, nie jest nigdy samym imieniem, lecz tytułem, a co najwyżej *appellativum*. Użycie imienia ‘Chrystus’ zawsze implikuje wiarę, że Jezus z Nazaretu jest rzeczywiście Mesjaszem proroków, Pośrednikiem obiecanego przez Boga zbawienia” (A. Jankowski, *Dopowiedzenia chrystologii*, s.111).

³² Zob. K. Romaniuk, *Soteriologia św. Pawła*, s. 60–61.

³³ Zob. F. Blass, A. Debruner, *Grammatica del Greco del Nuovo Testamento*, §260.1; W. Grundmann, *χρίω κτλ.*, s. 540; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 97; X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, s. 188; D. Piskorski, *Wiara w boskość Jezusa*, s. 30; K.H. Rengstorf, *Χριστός*, s. 338–339.

³⁴ Zob. P.-É. Bonnard, P. Grelot, *Mesjasz*, s. 467. Por. J. Kudasiewicz, *Teologia Ewangelii synoptycznych*, s. 81–84.

³⁵ R. Rubinkiewicz, *Chrystus w pierwszych dwóch mowach*, s. 121. Por. D. Piskorski, *Wiara w boskość Jezusa*, s. 29–30.

Określenie ‘Jezus Chrystus’ jest połączeniem imienia własnego (Jezus) i nazwy posłannictwa (gr. *Christos* – ‘Pomazaniec’), co nasuwa myśl o nierozdzielnym powiązaniu historycznej osoby z przedmiotem naszej wiary³⁶.

Występującą więc w Nowym Testamencie syntagmę *Ἰησοῦς Χριστός*³⁷ powinniśmy rozumieć w sensie Jezus – Mesjasz, czyli Jezus jest Mesjaszem. W analogiczny sposób musimy interpretować słowa *Χριστός Ἰησοῦς* (Chrystus – Jezus, czyli Chrystus/Pomazaniec/ Mesjasz jest Jezusem³⁸)³⁹. P.R. Gryziec syntagmę *Ἰησοῦς Χριστός* interpretuje tak samo jak my, jednak, jego zdaniem, *Χριστός Ἰησοῦς* jest podwójnym imieniem⁴⁰. K. Romaniuk trafnie dostrzega różnicę pomiędzy zwrotami *Ἰησοῦς Χριστός* i *Χριστός Ἰησοῦς*, potwierdzając naszą interpretację. Pisze on:

Ἰησοῦς Χριστός – to człowiek imieniem Jezus, zmartwychwskrzeszony przez Boga Ojca i obdarzony przez Niego posłannictwem oraz godnością wybawiciela – Mesjasza, którego przyjście zapowiadali prorocy Starego Testamentu. *Χριστός Ἰησοῦς*, to określenie od wieków istniejącego Mesjasza, który objawił się swym posłannictwem w życiu Jezusa z Nazaretu; jest to – inaczej mówiąc – fragment wyznania wiary, którym się stwierdzało, że zapowiadany przez Proroków Mesjaszem jest Jezus⁴¹.

Zdaniem K.H. Rengstorfa, syntagma *Ἰησοῦς Χριστός* wyraża znacznie więcej niż mesjański status Jezusa z Nazaretu. Zawarte są bowiem w tym określeniu Syna Maryi wszystkie aspekty dotyczące zbawienia i pełni bóstwa zamieszkałe-

³⁶ Zob. X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, s. 314.

³⁷ Zob. Mt 1,18; Mk 1,1; J 1,1; 17,3; Dz 2,38; 3,6; 4,10; 8,12.16; 9,34; 10,36.48; 11,17; 16,18; 28,31; Rz 1,4.6.8; 3,22; 5,15.17.21; 7,25; 13,14; 15,30; 16,25.27; 1 Kor 1,2.7.8; 2,2; 3,11; 2 Kor 4,6; 13,5; Ga 1,1.12; 2,16; 3,1.22; Ef 1,5; Flp 1,11.19; 2,21; 2 Tm 2,8; Tt 1,1; 3,6; Hbr 10,10; 13,8.21; 1 P 1,1.2.3.3.7.13; 2,5; 3,21; 4,11; 2 P 1,1.1; 1 J 1,3; 2,1; 3,23; 4,2; 5,6.20; 2 J 1,3.7; Jud 1.1.25; Ap 1,1.2.5. P.R. Gryziec syntagmę *Ἰησοῦς Χριστός* i *Χριστός Ἰησοῦς* nazywa dwumianami (zob. P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 8).

³⁸ Zob. K.H. Rengstorf, *Χριστός*, s. 340–342.

³⁹ Zob. Dz 3,20; 5,42; 17,3; 18,5.28; 24,24; Rz 1,1; 2,16; 3,24; 6,3.11.23; 8,1.2.34.39; 15,5.16.17; 16,3; 1 Kor 1,1.2.4.30; 4,15.17; 16,24; 2 Kor 1,1; Ga 2,4.16; 3,14.26.28; 4,14; 5,6.24; Ef 1,1.1; 2,6.7.10.13.20; 3,1.6.11.21; Flp 1,1.1.6.8.26; 2,5; 3,3.8.12.14; 4,7.19.21; Kol 1,1.4; 4,12; 1 Tes 2,14; 5,18; 1 Tm 1,1.1.14.15.16; 2,5; 3,13; 4,6; 5,21; 6,13; 2 Tm 1,1.1.9.13; 2,1.3.10; 3,12.15; 4,1; Tt 1,4; Flm 1.9.23; 1 P 5,10.

⁴⁰ Zob. P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 8.

⁴¹ K. Romaniuk, *Soteriologia św. Pawła*, s. 63. Por. P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 9.

go pośród ludzi⁴². Opinię tę potwierdzają Łk 2,11 i Rz 16,18, w których odnajdujemy syntagmę *χριστός κύριος* („Chrystus – Pan”, tzn. Chrystus/Mesjasz jest Panem) oraz Kol 3,24 i 1 P 2,3; 3,15, gdzie występuje *κύριος χριστός* („Pan – Chrystus”, tzn. Pan jest Chrystusem/Mesjaszem/Pomazańcem), w których również powinniśmy dostrzec apozycję rzeczowników *χριστός* i *κύριος*.

3.2. Pan

Κύριος („Pan”⁴³) jest kolejnym tytułem chrystologicznym, którym często określany jest Jezus⁴⁴. Nie chodzi o zwrot grzecznościowy, w którym wyrażamy szacunek w stosunku do kogoś (analogicznie do ‘pan Jan’; por. *κύριοι* w Dz 16,30). Nie określa on także Jezusa jako właściciela jakiejś rzeczy lub niewolnika (por. np. Mt 10,25; 13,27; 1 Tm 6,1–2; Tt 2,9; 1 P 2,18). Nie chodzi także o określenie Go jako osoby mającej władzę świecką (por. np. Mt 6,24; Mk 2,28; Dz 25,26; 1 Kor 8,5)⁴⁵, lecz o wyrażenie Jego boskiej tożsamości. Słowem *κύριος* tłumacze hebrajskiego tekstu Starego Testamentu na język grecki (Septuaginta) oddawali imię własne Boga (*y^ehwāh*)⁴⁶. Nie jest to więc jedynie tytuł boski, lecz także imię Boże⁴⁷. W LXX *κύριος* jest królewskim tytułem Jahwe, który panuje nad całym światem i wszystkimi ludźmi⁴⁸.

Gdy dla większego szacunku zaprzestano w tekstach liturgicznych wymawiać imię Jahwe, wówczas zastąpiono je określeniem *Adonaj*. Dlatego też prawdopodobnie Septuaginta używa rzeczownika *Kyrios* – grecki odpowiednik hebrajskiego *Adonaj* – tłumacząc słowo Jahwe. Tak więc tytuł *Kyrios* może posiadać sens podwój-

⁴² Zob. W. Grundmann, *χρίω κτλ.*, s. 543–551.552–555.579–580; K.H. Rengstorf, *Χριστός*, s. 342–343.

⁴³ „[...] tytuł *Pan* ma najmniej punktów zaczepnych w słowach Jezusa, więcej na pewno w Jego postawie pełnej autorytetu i powagi” (H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 111).

⁴⁴ Zob. P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 11; A.S. Jasiński, *Jezus jest Panem*.

⁴⁵ Zob. A. Barbi, *Signore*, s. 1306–1307; H. Bietenhard, *Lord, Master*, s. 513; W. Foerster, *κύριος*, s. 1086; A. Nossol, Z. Glaeser, *Kyrios*, k. 317; C. Spicq, *Theological Lexicon*, t. II, s. 341–347; K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. II, s. 228–229.

⁴⁶ Zob. A. Barbi, *Signore*, s. 1305; H. Bietenhard, *Lord, Master*, s. 511–512; W. Foerster, *κύριος*, s. 1086–1088; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 117; K. Romaniuk, *Soteriologia św. Pawła*, s. 50; C. Spicq, *Theological Lexicon of the New Testament*, t. II, s. 347–348.

⁴⁷ Zob. R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 618; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 117–118; A. Nossol, Z. Glaeser, *Kyrios*, k. 318; G. Quell, *κύριος*, s. 1058–1062; P. Ternant, *Pan*, s. 642.

⁴⁸ Zob. X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, s. 462.

ny: oznacza już panowanie Jahwe, już to nieprzekazywalne nikomu imię jedyne Boga prawdziwego⁴⁹.

W Nowym Testamencie tytuł–imię κύριος zostało przeniesione na Jezusa w celu określenia i wyrażenia Jego tożsamości jako wyraz wiary w Jego bóstwo⁵⁰. K. Mielcarek stwierdza, że tytuł ten „stał się dla Kościoła pierwotnego jednym z najważniejszych tytułów określających tożsamość Jezusa”⁵¹. W Nowym Testamencie aż 25 razy Pana określa się za pomocą apozycji jako Boga (κύριος θεός – „Pan jest Bogiem” lub „Pan, czyli/tzn. Bóg”)⁵². W Mt 15,22; 20,30.31 Panem jest nazwany Syn Dawida, a w Mk 2,28 Syn Człowieczy. Zdaniem C. Spicq, tytuł ‘Pan’ w wyjątkowy sposób podkreśla królewskość i mejsjańskość Jezusa⁵³.

Syntagmę κύριος Ἰησοῦς (dosł. „Pan Jezus”)⁵⁴ powinniśmy uważać nie za grzesznościowe i pełne szacunku określenie Jezusa, lecz jest to wyznanie wiary, które wyraża istotę chrześcijaństwa. Należy ją rozumieć w sensie „Pan/Bóg jest Jezusem” lub „Pan/Bóg, czyli Jezus”. Wyrażenie to odnosi się do Boga i identyfikuje Go jako Jezusa. Stwierdza, że Bogiem jest Jezus. Analogicznie powinniśmy interpretować także Ἰησοῦς κύριος (dosł. „Jezus Pan” w znaczeniu „Jezus jest Panem” lub „Jezus, czyli Pan”)⁵⁵. W tym przypadku tekst koncentruje się na Jezusie i określa Go jako Boga. Poprzez tytuł ‘Pan’ odniesiony do Jezusa chrześcijanie wyrażają swoją wiarę w Niego jako Władcę i Pana całego świata, który poprzez swoje zmartwychwstanie objął panowanie nad całym stworzeniem i historią⁵⁶.

⁴⁹ P. Ternant, *Pan*, s. 642. Por. A. Barbi, *Signore*, s. 1306; K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. II, s. 228.

⁵⁰ Zob. P.R. Gryziec, *Tytuły chrystologiczne*, s. 11; J. Kudasiewicz, *Teologia Ewangelii synoptycznych*, s. 105–107; K. Romaniuk, *Soteriologia św. Pawła*, s. 51.

⁵¹ K. Mielcarek, *Chrystologia Ewangelii synoptycznych*, s. 101.

⁵² Zob. Mt 4,7.10; 22,37; Mk 12,29.30; Łk 1,16.32.68; 4,8.12; 10,27; 20,37; Dz 2,39; 3,22; Ap 1,8; 4,8; 11,17; 15,3; 16,7; 18,8; 19,6; 21,22; 22,5.6. Zob. H. Bietenhard, *Lord, Master*, s. 513–514.

⁵³ Zob. C. Spicq, *Theological Lexicon of the New Testament*, t. II, s. 349.

⁵⁴ Zob. Mk 16,19; Łk 24,3; Dz 1,21; 4,33; 7,59; 8,16; 11,20; 15,11; 16,31; 19,5.13.17; 20,21.24.35; 21,13; Rz 10,9; 14,14; 16,20; 1 Kor 5,4.4; 11,23; 12,3; 16,23; 2 Kor 1,14; 4,14; 11,31; Ef 1,15; Flp 2,19; Kol 3,17; 1 Tes 2,15.19; 3,11.13; 4,1.2; 2 Tes 1,7.8.12; 2,8; Flm 5; Hbr 13,20; Ap 22,20.21.

⁵⁵ Zob. Rz 4,24; 1 Kor 9,1 i 2P 1,2.

⁵⁶ Zob. A. Barbi, *Signore*, s. 1309–1313; R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 618; W. Foerster, *κύριος*, s. 1088–1094.

3.4. Syn Boży

O ile dwa pierwsze, omówione powyżej, tytuły chrystologiczne mogą stwarzać problemy (rzeczownik ‘Chrystus’ może być używany w Nowym Testamencie, przynajmniej zdaniem wielu egzegetów, jako imię własne w odniesieniu do Jezusa, zaś ‘Pan’ może sugerować, zwłaszcza w obecnych czasach, zwrot grzecznościowy), to tytuł ‘Syn Boży’ (υἱὸς τοῦ θεοῦ) jednoznacznie wskazuje na tożsamość Jezusa⁵⁷. Jezusa jako Syna Bożego przedstawia już opis zwiastowania Maryi (por. Łk 1,32) i Jego narodzenia (por. Mt 1,20). W języku hebrajskim słowo ‘syn’ wyraża pochodzenie kogoś w linii prostej od jego rodziców lub przynależność do jakiejś grupy (por. np. Ps 149,2; Ez 23,17)⁵⁸. W odniesieniu do Jezusa przybiera ono pierwsze znaczenie⁵⁹. On sam mówi o sobie, że jest Synem Boga (por. np. Mt 11,27; Mk 14,36; Łk 10,22; J 10,36–38)⁶⁰, co potwierdza głos z nieba podczas chrztu w Jordanie (por. Mt 3,17) i przemienienia na górze (por. Mt 17,5)⁶¹. W Ewangeliach synoptycznych tytuł ‘Syn Boży’ jest łączony z określeniem ‘Chrystus’ (por. Mt 16,16; 26,63; Mk 14,61)⁶². Jest to więc tytuł mesjański⁶³. Wyraża on także wiarę w bóstwo Jezusa (por. J 11,27; 20,31)⁶⁴. Zdaniem K. Mielcarka, tytuł ‘Syn Boży’ „stanowi rdzeń chrystologii całego Nowego Testamentu”⁶⁵.

Może budzić to zdziwienie, ale w Nowym Testamencie tytuł ‘Syn Boży’ występuje jedynie trzy razy w apozycji do imienia Jezus. W Hbr 4,14 spotykamy syntagmę syntagmę Ἰησοῦς υἱὸς τοῦ θεοῦ („Jezus jest Synem Bożym/Boga” lub

⁵⁷ „W chrystologii Nowego Testamentu trzeba odróżnić tytuły: Syn i Syn Boży. W tekstach synoptycznych Jezus mówi o sobie jako o Synu, lecz nigdy nie nazywa się Synem Bożym. Ten drugi tytuł jest jednoznacznym wyznaniem wiary Kościoła” (K.H. Schelkle, *Teologia Nowego Testamentu*, t. II, s. 211). Por. H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 53–54; D. Piskorski, *Wiara w boskość Jezusa*, s. 33–38.

⁵⁸ Zob. H. Bernard, P. Grelot, *Syn Boży*, s. 917.

⁵⁹ Zob. A. Oczachowski, *Tytuł ‘Syn’*, s. 151–158; K. Stock, *Figlio di Dio*, s. 495.

⁶⁰ Zob. H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 55–57; K. Stock, *Figlio di Dio*, s. 499–501.

⁶¹ Zob. K. Stock, *Figlio di Dio*, s. 496–499.

⁶² Zob. A. Paciorek, *Syn Boży*, k. 1318–1319. Por. D. Piskorski, *Wiara w boskość Jezusa*, s. 42.

⁶³ Zob. H. Bernard, P. Grelot, *Syn Boży*, s. 918; R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 615; X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, s. 588–589; J. Kudasiewicz, *Teologia Ewangelii synoptycznych*, s. 82; E. Lohse, *υἱὸς κτλ.*, s. 360–362; O. Mitchel, *Son*, s. 636–637.

⁶⁴ Zob. J. Kudasiewicz, *Teologia Ewangelii synoptycznych*, s. 69–70; O. Mitchel, *Son*, s. 639.

⁶⁵ K. Mielcarek, *Chrystologia Ewangelii synoptycznych*, s. 95.

„Jezus, czyli Syn Boży/Boga”), zaś w Mk 5,7 i Łk 8,28 syntagmę Ἰησοῦς υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου („Jezus jest Synem Boga Najwyższego” lub „Jezus, czyli Syn Boga Najwyższego”). Teksty te mówią o Jezusie, określając Go jako Syna samego Boga. W 2Kor 1,19 w apozycji do tego tytułu odnajdujemy syntagmę Ἰησοῦς Χριστός. Pełna formuła jest następująca: ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστός. Jest to apozycja wielokrotna, w której Ἰησοῦς jest w apozycji do ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, a Χριστός do Ἰησοῦς. Powinniśmy ją rozumieć w sensie: Syn Boży, czyli Jezus, który jest Mesjaszem. Należy ponadto zwrócić uwagę na emfazę, jaką autor tych słów położył na Boga (τοῦ θεοῦ znajduje się w pozycji emfaticznej pomiędzy rodzajnikiem a rzeczownikiem υἱὸς, zamiast znajdować się za nim).

3.5. Zbawiciel

Rozbudowana apozycja zawarta w 2 Kor 1,19 wprowadza nas w apozycje wielokrotne zawierające ostatni tytuł chrystologiczny, który chcemy omówić w niniejszym artykule, a mianowicie ‘Zbawiciel’ (σωτήρ).

Jezus objawia się jako Zbawiciel poprzez swoje czyny, a zwłaszcza poprzez swoją śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie⁶⁶. Zbawienie ludzi jest celem Jego misji (por. Mt 18,11; Łk 19,10; J 3,17; 12,47)⁶⁷. Jest ono głównym tematem przepowiadania apostoelskiego (por. np. Dz 5,31; 13,23)⁶⁸. Tytuł σωτήρ jest odniesiony do Jezusa 16 razy w Nowym Testamencie (głównie w młodszych tekstach)⁶⁹. Odnosi się on do dzieła, którego dokonał Jezus, czyli zbawienia⁷⁰.

Tylko raz imię Jezus występuje w prostej, tzn. nierozbudowanej apozycji do tytułu σωτήρ. W Dz 13,23 czytamy: σωτήρ Ἰησοῦς Χριστός. Syntagmę tę powinniśmy tłumaczyć: „Zbawiciel jest Jezusem” lub „Zbawiciel, czyli Jezus”. Możemy ją zapisać: „Zbawiciel – Jezus” bądź „Zbawiciel (Jezus)”. Znacznie częściej tytuł ‘Zbawiciel’ spotykamy w apozycjach rozbudowanych, tzn. wielokrotnych, w których w apozycji do pierwszego rzeczownika znajduje się drugi, zaś do drugiego trzeci. I tak w Tt 2,13; 2 P 1,1.11; 2,20; 3,18 czytamy: σωτήρ Ἰησοῦς Χριστός. Syntagmę tę powinniśmy rozumieć w następującym znaczeniu: „Zbawiciel, czyli Jezus, który jest Mesjaszem”. W Tt 3,6 spotykamy wyrażenie podobne: Ἰησοῦς Χριστός σωτήρ („Jezus jest Mesjaszem, czyli Zbawicielem” lub „Jezus jest Mesjaszem, który jest Zbawicielem”). Podobne syntagmy spotykamy także w 2 Tes 1,10 (σωτήρ Χριστός Ἰησοῦς) i w Tt 1,4 (Χριστός Ἰησοῦς σωτήρ).

⁶⁶ Zob. H. Witczyk, *Zbawiciel*, k. 1294.

⁶⁷ Zob. C. Spicq, *Theological Lexicon of the New Testament*, t. III, s. 354–355.

⁶⁸ Zob. C. Lesquirit, P. Grelot, *Zbawienie*, s. 1120–1122.

⁶⁹ Zob. R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 618.

⁷⁰ Zob. G. Fohrer, *σωτήρ*, s. 1020.

Różnią się one w stosunku do dwóch pierwszych jedynie kolejnością rzeczowników *Ἰησοῦς* i *Χριστός*.

3.6. Kombinacje wielu tytułów chrystologicznych w odniesieniu do imienia Jezus

Omówione w poprzednim punkcie apozycje wielokrotne zawierające tytuł ‘Zbawiciel’ wprowadzają nas w kolejne apozycje złożone z więcej niż dwóch rzeczowników (na ogół trzech) zawierające imię Jezus i tytuły chrystologiczne, które omówiliśmy powyżej. Najczęściej występującą jest syntagma *κύριος Ἰησοῦς Χριστός* (dosł. „Pan Jezus Chrystus”)⁷¹, która wyraża, że Pan jest Jezusem, który jest Mesjaszem. Następną jest *Χριστός Ἰησοῦς κύριος* (dosł. „Chrystus Jezus Pan”)⁷², którą powinniśmy rozumieć w sposób analogiczny do poprzedniej „Mesjasz jest Jezusem, czyli Panem/który jest Panem”. I w końcu *Ἰησοῦς Χριστός κύριος* (dosł. „Jezus Chrystus Pan”)⁷³. Wskazuje ona na Jezusa, który jest Mesjaszem, który jest jednocześnie Panem.

Raz w Nowym Testamencie spotykamy syntagmę, która jest złożona z czterech rzeczowników. W Flp 3,20 czytamy *σωτήρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν* (dosł. „Zbawiciela wyczekujemy Pana Jezusa Chrystusa”). Powinniśmy odczytać ją w znaczeniu, że oczekujemy Zbawiciela, którym jest Pan, czyli Jezus, który jest Mesjaszem. Musimy zwrócić w tym tekście uwagę na emfazę, którą autor położył na słowie *σωτήρα* poprzez umieszczenie dopełnienia bliższego czasownika *ἀπεκδεχόμεθα* przed nim, zamiast po nim, poprzez co zaburzył poniekąd pierwszą apozycję (rzeczowniki tworzące ją nie znajdują się obok siebie).

Zakończenie

Na podstawie dokonanej powyżej analizy apozycji tytułów chrystologicznych w stosunku do imienia Jezus i tegoż imienia do owych określeń Syna Maryi możemy stwierdzić, że była to najprostsza forma wyrażania wiary pierwszych

⁷¹ Zob. Dz 11,17; 15,26; 28,31; Rz 1,7; 5,1.11; 13,14; 15,6.30; 1 Kor 1,2.3.7.8.10; 6,11; 8,6; 15,57; 2 Kor 1,2.3; 8,9; 13,13; Ga 1,3; 6,14.18; Ef 1,2.3.17; 5,20; 6,23.24; Flp 1,2; 2,11; 3,20; 4,23; Kol 1,3; 1 Tes 1,1.3; 5,9.23.28; 2 Tes 1,1.2.12; 2,1.14.16; 3,6.12.18; 1 Tm 6,3.14; Flm 3.25; Jk 1,1; 2,1; 1 P 1,3; 2 P 1,8.14.16; Jud 4.17.21.

⁷² Zob. Rz 6,23; 8,39; 1 Kor 15,31; Ef 3,11; Flp 3,8; Kol 2,6; 1 Tm 1,2.12; 2 Tm 1,2.

⁷³ Zob. Rz 1,4; 5,21; 7,25; 1 Kor 1,9; 2 Kor 4,5; Jud 25.

chrześcijan (por. 1 Kor 15,3)⁷⁴ i stanowiła istotny element przekazu dotyczącego tożsamości Jezusa. Innymi słowy była fundamentem rodzącej się chrystologii. Prostota składniowa tej konstrukcji powodowała, że była ona zrozumiała dla wszystkich. Równocześnie nie pozostawiała najmniejszych wątpliwości odnośnie do jej interpretacji. Była więc prosta (niesprawiająca żadnych trudności) i jednoznaczna w swej wymowie, a co za tym idzie komunikowała nieomylnie zamierzony przez autorów Nowego Testamentu istotny przekaz teologiczny dotyczący Jezusa – Jego osoby i misji.

Hagiografowie w swych pismach, starając się lepiej i pełniej określić z teologicznego punktu widzenia osobę Jezusa, konstruowali apozycje wieloczłonowe. Pozwalały one na zbudowanie minitraktatów chrystologicznych przy pomocy zaledwie kilku słów. Wydaje się, że owe rozbudowane apozycje stanowią nowość w składni języka greckiego, ponieważ najprawdopodobniej nikt wcześniej nie budował tak złożonych apozycji, które w istocie stanowią szereg dwóch lub nawet trzech apozycji, w których do drugiego rzeczownika apozycji dodawany jest inny znajdujący się w apozycji do niego⁷⁵.

Bibliografia

- Barbi A., *Signore*, w: *Temi teologici della Bibbia*, R. Penna, G. Perego, G. Ravasi (eds.), Cinisello Balsamo 2010, s. 1305–1313.
- Basile N., *Sintassi storica del Greco antico*, Bari 2001.
- Bernard H., Grelot P., *Syn Boży*, w: *Słownik teologii biblijnej*, X. Léon-Dufour (red.), Poznań 1990, s. 917–920.
- Bietenhard H., *Lord, Master. κύριος*, w: *New International Dictionary of New Testament Theology* t. II, C. Brown (ed.), Grand Rapids 1986, s. 510–520.
- Blass F., Debrunner A., *Grammatica del Greco del Nuovo Testamento*, Brescia 1997.
- Bonnard P.-É., Grelot P., *Mesjasz*, w: *Słownik teologii biblijnej*, X. Léon-Dufour (red.), Poznań 1990, s. 467–472.
- Brzegowy M., *Tytuły chrystologiczne w Nowym Testamencie*, Tarnów 1991.
- Cieślak M.J., *Wyznanie – ‘Jezus jest Panem’ – jako świadectwo jedności zwiastowania chrześcijańskiego w Nowym Testamencie*, *Rocznik Teologiczny ChAT* 22 (1980), s. 23–37.
- Czajkowski M., *Główne tytuły Jezusa*, *Jednota* 7–8 (1979), s. 11–14.
- Fabris R., *Gesù Cristo*, w: *Nuovo dizionario di teologia biblica*, P. Rossano, G. Ravasi, A. Girlanda (eds.), Cinisello Balsamo 1988, s. 595–620.

⁷⁴ Zob. R. Fabris, *Gesù Cristo*, s. 615; H. Langkammer, *U podstaw chrystologii*, s. 29.

⁷⁵ Żadna ze znanych mi gramatyk języka greckiego ani nie omawia, ani nie podaje przykładu apozycji wielokrotnej.

- Foerster W., Ἰησοῦς, w: *Theological Dictionary of the New Testament*, t. III, G. Kittel (ed.), Grand Rapids 1995, s. 284–293.
- Foerster W., κύριος. E. κύριος in the New Testament, w: *Theological Dictionary of the New Testament* t. III, G. Kittel (ed.), Grand Rapids 1995, s. 1086–1095.
- Fohrer G., σωτήρ. G. The primitive Christian Use of σωτήρ, w: *Theological Dictionary of the New Testament* t. VII, G. Friedrich (ed.), Grand Rapids 1995, s. 1020–1021.
- Goodwin W.W., *Greek Grammar*, Bristol²2004.
- A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago, London 1979.
- Grundmann W., χρίω κτλ. D. The Christ-Statements of the New Testament, w: *Theological Dictionary of the New Testament* t. IX, C. Brown (ed.), Grand Rapids 1995, s. 527–573.
- Grygiel F., *Ewangelia według św. Łukasza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 2007.
- Gryziec P.R., *Tytuły chrystologiczne w Listach Pasterskich*, *Collectanea Theologica* 3 (1996), s. 5–30.
- F. Hesse, χρίω κτλ. B. mšh and māšīḥa in the Old Testament, w: *Theological Dictionary of the New Testament* t. IX, G. Friedrich (ed.), Grand Rapids 1995, s. 496–509.
- Hareźga S., *Tytuły chrystologiczne w kerygmacie Dz 3,13–15*, w: *Żyjemy dla Pana. Księga Pamiątkowa dedykowana S. Profesor Ewie Józefie Jezierskiej OSU w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Rosik (red.), Wrocław 2005, s. 85–96.
- Homerski J., *Ewangelia według św. Mateusza. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 2004.
- Horak T., *Imię ‘Jezus’ tytułem chrystologicznym w Liście do Hebrajczyków*, *Colloquium Salutis* 21–22 (1993), s. 119–134.
- Horak T., *Tytuły Jezusa i ich chrystologiczna wymowa w Liście do Hebrajczyków*, *Ateneum Kapłańskie* 1 (1989), s. 54–65.
- Jankowski A., *Dopowiedzenia chrystologii biblijnej*, Poznań 1987.
- Jasiński A.S., *Jezus jest Panem. Kyriologia Nowego Testamentu*, Wrocław 1996.
- Kozyra J., *Tytuły wyrażające pierwszeństwo Chrystusa w tradycji apostołskiej Nowego Testamentu*, w: *Żyjemy dla Pana. Księga Pamiątkowa dedykowana S. Profesor Ewie Józefie Jezierskiej OSU w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, M. Rosik (red.), Wrocław 2005, s. 237–253.
- Kudasiewicz J., *Teologia Ewangelii synoptycznych*, Lublin 1986.
- Langkammer H., *Nowotestamentalne tytuły chrystologiczne o charakterze efemerycznym*, *Studia Warmińskie* 12 (1975), s. 433–444.
- Langkammer H., *Obraz Chrystusa Zbawcy w listach pasterskich*, *Questiones selectae* 25 (2010), s. 23–45.
- Langkammer H., *U podstaw chrystologii Nowego Testamentu*, Wrocław 1976.
- Léon-Dufour X., *Jezus Chrystus*, w: *Słownik teologii biblijnej*, X. Léon-Dufour (red.), Poznań 1990, s. 347–357.
- Léon-Dufour X., *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1993.
- Lesquivit C., Grelot P., *Zbawienie*, w: *Słownik teologii biblijnej*, X. Léon-Dufour (red.), Poznań 1990, s. 1117–1124.

- Lohse E., *υἰός κτλ. C II Palestinian Judaism*, w: *Theological Dictionary of the New Testament* t. VIII, G. Friedrich (ed.), Grand Rapids 1995, s. 357–362.
- Meier J.P., *Jezus*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy (red.), Warszawa ²2004, s. 2035–2053.
- Meyer B.F., *Jesus (Person)*, w: *The Anchor Bible Dictionary*, t. III, D.N. Freedman (ed.), New York 1992, s. 773–796.
- Mickiewicz F., *Ewangelia według świętego Łukasza. Rozdział 1–11*, Częstochowa 2011.
- Mielcarek K., *Chrystologia Ewangelii synoptycznych*, w: *Teologia Nowego Testamentu* t. I: *Ewangelie synoptyczne i Dzieje Apostolskie*, M. Rosik (red.), Wrocław 2008, s. 81–128.
- Mitchel O., *Son. υἰὸς τοῦ θεοῦ*, w: *New International Dictionary of New Testament Theology* t. III, C. Brown (ed.), Grand Rapids ²1992, s. 634–648.
- Nakonieczny R., *Katechetyczna interpretacja wybranych tytułów chrystologicznych*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 2 (2001), s. 134–142.
- Nossol A., Glaeser Z., *Kyrios*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. X, A. Szostek (red.), Lublin 2008, k. 317–319.
- Oczachowski A., *Tytuł ‘Syn’ w siatce Janowych tytułów chrystologicznych*, *Studia Paradyckie* 16 (2006), s. 129–162.
- Paciorek A., *Ewangelia według św. Mateusza. Rozdziały 1–13 (NKB.NTI/1; Częstochowa 2005)*.
- Paciorek A., *Jezus z Nazaretu. Czasy i wydarzenia*, Częstochowa 2015.
- Paciorek A., *Syn Boży. I. W Biblii*, w: *Encyklopedia Katolicka* t. XVIII, E. Gilewicz (red.), Lublin 2013, k. 1318–1320.
- Piskorski D., *Wiara w boskość Jezusa w świetle tytułów chrystologicznych występujących w listach protopawłowych*, *Studia Płockie* 37 (2009), s. 27–43.
- Popowski R., *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa ⁴2006.
- Quell G., *κύριος. C. The Old Testament Name for God*, w: *Theological Dictionary of the New Testament*, t. III, G. Kittel (ed.), Grand Rapids 1995, s. 1058–1081.
- Rengstorff K.H., *Ἰησοῦς*, w: *New International Dictionary of New Testament Theology*, t. II, C. Brown (ed.), Grand Rapids ²1986, s. 330–332.
- Rengstorff K.H., *Ναζαρηνό*, w: *New International Dictionary of New Testament Theology*, t. II, C. Brown (ed.), Grand Rapids ²1986, s. 334–335.
- Rengstorff K.H., *Χριστός*, w: *New International Dictionary of New Testament Theology*, t. II, C. Brown (ed.), Grand Rapids ²1986, s. 334–348.
- Romaniuk K., *Soteriologia św. Pawła*, Warszawa 1983.
- Rubinkiewicz R., *Chrystus w pierwszych dwóch mowach misyjnych św. Piotra (Dz 2, 14–36; 3, 12–26)*, w: *Opoka Kościoła Chrystusowego. Bibliści KUL w 25 rocznicę pontyfikatu Jana Pawła II*, S. Szymik, H. Ordon (red.), Lublin 2004, s. 99–128.
- Schelkle K.H., *Teologia Nowego Testamentu* t. II: *Bóg był w Chrystusie*, Kraków 1984.
- Smyth H.W., *Greek Grammar*, Harvard 1984.
- Spicq C., *Theological Lexicon of the New Testament*, t. II, Peabody 1994.
- Stachowiak L., *Ewangelia według św. Jana. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 2008.

- Stock K., *Figlio di Dio*, w: *Temi teologici della Bibbia*, R. Penna, G. Perego, G. Ravasi (eds.), Cinisello Balsamo 2010, s. 495–502.
- Tarrech A.P., *Gesù Cristo*, w: *Temi teologici della Bibbia*, R. Penna, G. Perego, G. Ravasi (eds.), Cinisello Balsamo 2010, s. 541–554.
- Ternant P., *Pan*, w: *Słownik teologii biblijnej*, X. Léon-Dufour (red.), Poznań 1990, 642–644.
- Tronina A., *Jezus Chrystus. IV. Nazwy*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. VII, S. Wielgus (red.), Lublin 1997, k. 1350–1353.
- Tronina A., *Mesjasz. I. W Biblii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. XII, S. Wilk (red.), Lublin 2008, k. 599–601.
- Turner N., *A Grammar of New Testament Greek* J.H. Moulton, London, New York 2003.
- Young R.A., *Intermediate New Testament Greek. A linguistic and exegetical Approach*, Nashville 1994.
- de Vaux R., *Instytucje Starego Testamentu*, Poznań 2004.
- Wallace D.B., *Greek Grammar beyond the Basics. An exegetical Syntax of the New Testament*, Grand Rapids 1996.
- Witczyk H., *Zbawiciel. I. W Biblii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. XX, E. Gilewicz (red.), Lublin 2014, k. 1294–1295.
- Witherington III B., *Chrystus*, w: *Słownik teologii św. Pawła*, G.F. Hawthorne, R.P. Martin, D.G. Reid (red.), Warszawa 2010, s. 107–112.
- Zerwick M., *Il Greco del Nuovo Testamento*, Roma 2010.